

خلاصه پروژه: پیمایش رفتارها، عادت‌ها و نگرش

ایرانیان نسبت به کتاب و کتاب‌خوانی

با وجود جایگاه محوری کتاب‌خوانی در ارتقای فرهنگ عمومی، همچنان کتاب سهم اندکی در هزینه‌کرد فرهنگی خانوارهای ایرانی دارد. در این میان، رویکرد بینش‌های رفتاری می‌تواند با فراهم‌سازی درکی عمیق‌تر از انگیزه‌ها و موانع مطالعه، نقشی مؤثر در بهبود سیاست‌گذاری کتاب‌خوانی در کشور ایفا کند.

مرکز بینش‌های رفتاری ایران



مؤسسه پژوهش‌های رفتاری

این پروژه، در زمستان سال ۱۴۰۰ به سفارش خانه کتاب و ادبیات ایران اجرا شد و با انجام پیمایشی بر روی جامعه ۱۸۰ هزار نفری مخاطبان دومین نمایشگاه مجازی کتاب تهران، تلاش نمود تا تا فرایندها و عوامل شناختی- رفتاری مؤثر بر کتاب‌خوانی ایرانیان نظیر رفتارها، عادات، نگرش‌ها، انگیزه‌ها، ترجیحات، هنجارها و الگوهای تصمیم‌گیری را بررسی نموده و مبتنی بر یافته‌ها و شواهد به‌دست‌آمده، تحلیل‌ها و توصیه‌های متمایز و کارآمدی را در جهت بهبود کیفیت و کمیت کتاب‌خوانی و سیاست‌های تنظیم‌گری آن در ایران ارائه نماید.

خلاصه یافته‌ها

در این مطالعه با طرح حدود ۳۰ سوال، تلاش شد تا درکی عمیق‌تر از تصمیمات و رفتارهای ایرانیان در ارتباط با موضوع کتاب و کتاب‌خوانی صورت گیرد. برای این هدف محورهای چون رفتارهای کتاب‌خوانی، نگرش‌های کتاب‌خوانی، عادات مطالعه، هویت کتاب‌خوانی، هنجارهای کتاب‌خوانی و موارد مشابه مورد پرسش قرار گرفت. یکی از دستاوردهای کلیدی این مطالعه، که برای نخستین بار در سطح کشور به‌صورت علمی و نظام‌مند انجام گرفته، شناسایی شش تیپ متمایز از کتاب‌خوانان ایرانی بر اساس روش تحلیل خوشه‌ای (Cluster Analysis) است. این طبقه‌بندی با اتکا به شاخص‌هایی چون میزان مطالعه، شکاف بین قصد و عمل، و الگوهای اسناد (درونی و بیرونی) صورت گرفته و تصویری دقیق‌تر و چندلایه از رفتارهای مطالعه در میان جمعیت مورد بررسی ارائه می‌دهد.

در ادامه، مروری اجمالی بر این شش تیپ رفتاری ارائه می‌شود: ۱) عاشقان کتاب: این گروه متشکل از کتاب‌خوانان حرفه‌ای و پرمطالعه‌ای است که تقریباً با هیچ مانع قابل توجهی (درونی یا بیرونی) در مسیر مطالعه مواجه نیستند. ۲) مبلغین کتاب: افراد این گروه

مقدمه و مسئله

امروزه کتاب و کتاب‌خوانی از پایه‌های اساسی فرهنگ عمومی جوامع به شمار می‌آید. براساس آمار ارائه‌شده توسط مرکز رصد فرهنگی کشور و مقایسه‌های جهانی، ایران با سرانه مطالعه سالانه ۱۴۹ ساعت در رتبه ۲۲ جهان قرار دارد. با این حال، نگاهی به شاخص‌های مربوط به سهم کتاب و نشر در سبد هزینه‌کرد فرهنگی خانوار ایرانی، نشان از شکاف میان تمایل بالقوه به مطالعه و واقعیت‌های مصرف فرهنگی کشور، و همچنین لزوم بازنگری در سیاست‌ها و اقدامات ترویجی این حوزه دارد.

با این وجود، برویکردهای رایج عمدتاً نگاهی کلی‌نگر و ساده‌سازی‌شده به پدیده کتاب‌خوانی دارند و مخاطبان را به‌عنوان گروهی یکدست با انگیزه‌ها و عادات مشابه در نظر می‌گیرند و این مسئله، موجب کاهش اثربخشی سیاست‌های مربوطه را در پی خواهد داشت. در همین راستا، لزوم استفاده از رویکردهای نوین، به‌ویژه روش‌هایی که ابعاد رفتاری و شناختی مخاطبان را مورد توجه قرار می‌دهند، بیش از پیش احساس می‌شود.

با وجود برخورداری از میزان مطالعه بالا، با موانع بیرونی همچون فشار شغلی یا کمبود وقت دست‌وپنجه نرم می‌کنند. ۳) کتاب‌دوستان پرمشغله: علی‌رغم درگیری با مسئولیت‌های متعدد (تحصیلی، شغلی، خانوادگی)، این افراد تلاش می‌کنند سطحی از مطالعه را حفظ کنند. و مطالعه برای آن‌ها یک اولویت است. ۴) کتاب‌دوستان کم‌اراده: افراد این تیپ، نیت مطالعه دارند اما به دلیل ترکیبی از موانع درونی (نظیر بی‌حوصلگی، ضعف تمرکز) و بیرونی (مانند محدودیت زمانی)، کمتر از آنچه می‌خواهند مطالعه می‌کنند. ۵) کم‌خوان‌های کم‌دغدغه: این گروه دارای سطح مطالعه پایین و نگرش غیرفعال نسبت به مطالعه است. آن‌ها خود را کتاب‌خوان نمی‌دانند و علاقه چندانی به تغییر این وضعیت ندارند. ۶) کم‌خوان‌های کم‌علاقه: افراد این دسته به‌طور کلی تمایل بالقوه‌ای به مطالعه دارند اما به دلایلی از جمله خستگی ذهنی یا نبود مشوق‌های اجتماعی، در عمل به‌ندرت به مطالعه می‌پردازند.

توصیه‌های سیاستی

امروزه استفاده از رویکردهای نوین مبتنی بر علوم رفتاری، ضرورتی گریزناپذیر برای طراحی سیاست‌های اثربخش در زمینه کتاب‌خوانی است. بر همین اساس، سیاست‌گذاری مبتنی بر خوشه‌های رفتاری در حوزه کتاب‌خوانی، به‌عنوان رویکردی هوشمندانه و مبتنی بر شواهد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شناخت کتاب‌خوانان ایرانی که در این مطالعه با روش تحلیل خوشه‌ای و بر مبنای مولفه‌های روان‌شناختی صورت گرفته، می‌تواند می‌تواند مبنای طراحی سیاست‌ها، برنامه‌ها و مداخلات هدفمند در دستگاه‌هایی چون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، رسانه ملی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و سایر نهادهای مربوطه قرار گیرد.

براین اساس در پژوهش حاضر، ۱۰ توصیه سیاستی با هدف افزایش کتاب‌خوانی در جامعه ایران ارائه شد که در این میان می‌توان به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مبتنی بر خوشه‌ها اشاره نمود. به‌عنوان نمونه، گروه مبلغین کتاب با وجود علاقه‌مندی بالا به مطالعه، درگیر موانع بیرونی مانند کمبود وقت یا فشارهای شغلی هستند؛ برای این گروه، سیاست‌هایی مانند حمایت مالی، اعطای بن یا تسهیل در دسترسی به کتاب می‌تواند به افزایش مطالعه منجر شود. در مقابل، گروه کم‌خوان‌های کم‌دغدغه به دلیل نبود مشوق‌های محیطی و فاصله فیزیکی یا ذهنی از کتاب، کمتر به سراغ مطالعه می‌روند. برای این افراد، اقداماتی چون تأسیس کتاب‌فروشی‌های محلی، یارانه کتاب یا تقویت نمایشگاه‌های سیار می‌تواند کارآمد واقع شود.

پژوهشگران طرح: فاطمه مروتی، زینب زاکانی، محمدحسن ابراهیم‌کنی و طیبه رفیعی‌آثانی.

مرکز بینش‌های رفتاری ایران، متشکل از جمعی از دانش‌آموختگان روان‌شناسی دانشگاه تهران بوده که با هدف کاربردی‌سازی رویکرد بینش‌های رفتاری (BI) در مسائل و مشکلات مختلف جامعه ایران فعالیت می‌کند. این مرکز تاکنون پروژه‌های متعدد رفتاری با سازمان‌های مختلف اعم از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت راه و شهرسازی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری تهران انجام داده‌است.

④ ضلع شمال غربی چهارراه ولیعصر (ع.ا)، خانه اندیشه‌ورزان

iranbehavioralinsights.ir

@iranbehavioralinsights

۰۹۳۰۳۱۸۷۲۲۰